

KALOCSÁNYI MÓNIKA

NEMES NAGY ÁGNES BORS NÉNI KÖNYVE CÍMŰ MŰVÉNEK BÁB- ÉS DRAMATIKUS JÁTÉKOKKAL VALÓ IRODALOMPEDAGÓGIAI FELDOLGOZÁSA

Az alsó tagozatos irodalomoktatásban különösen fontos szerephez jut a szövegközpontúság és játékos módszerek alkalmazása. Cikksorozatomban Nemes Nagy Ágnes máig klasszikus művét, a *Bors néni* könyvének báb- és dramatikus játékokkal történő feldolgozását mutatom be. A foglalkozások során a könyv négy versével (*Hol lakik Bors néni?*, *Bors néni kertje*, *Amikor Bors néni gyerek volt*, *Vízimolnár*) és két meséjével (*Bors néni és a bors*; *Talla-Galla, az éjszakai város*) ismerkedünk meg.

A hat foglalkozásból álló sorozatot harmadik és negyedik osztályos tanulók számára terveztem. A projektet a tavalyi tanév folyamán, a komáromi Munka Utcai Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola harmadik osztályú tanulói körében, szakköri tevékenység keretén belül valósítottam meg. A kísérleti csoportot a 3.B osztály képezte, 8 lány és 9 fiú tanulóval. A 45 perces foglalkozásokra heti egy vagy két alkalommal került sor.

A foglalkozások fő célja, hogy a gyermekek a dramatikus tevékenység és bábjáték megtapasztalásán keresztül közelebb kerüljenek a verses-mesés irodalmi szövegek élményszerű befogadásához. A tanulási folyamatban szerepet kap a tanulók ötleteinek kinyilvánításával a kezdeményező, vállalkozói kompetencia, a csoportmunkákkal a szociális kompetencia, a beszélgetős játékokkal az anyanyelvi kommunikációs kompetencia fejlesztése, továbbá számtalan olyan készség és képesség fejlesztése, mint a dallam- és ritmuskészség, az együttműködési és művészeti készségek, az emlékező és

fantáziakészség, a tolerancia- és empátiakészség fejlesztése, és még sorolhatnám.

Minden foglalkozás három részből tevődik össze: a ráhangolódás, a jelen-tésteremtés és a reflektálás szakaszából. Az óratervezetek egyes szakaszait kétféle stílusban fogalmazom meg. A nevelési és oktatási célokat, illetve a gyakorlatok leírását általánosságban, személytelen modalitással, jelen időben, míg a gyakorlati tapasztalatokat személyes hangvétellel, az adott foglalkozás konkrét megvalósításait rögzítve, múlt időben írom le. A valós tapasztalatok és élmények leírásai segítenek a könnyebb megértésben, és alátámasztják a gyakorlatok tényleges megvalósíthatóságának lehetőségét.

ISMERKEDÉS BORS NÉNIVEL 1. FOGLALKOZÁS

Ráhangolódás

Nemes Nagy Ágnes *Bors néni könyve* (Nemes Nagy, 2012) című művének feldolgozását egy rendhagyó olvasásóra szervezésével kezdjük. A tanóra helyszíne az osztályterem hátsó vagy elülső része, ahol lehetőség van körbeülni, hogy kerekasztal-jellegű beszélgetést tudjunk folytatni, ahol mindenki látja és hallja a másikat. A kör közepén pokróccal letakart tárgyak találhatók, amiket a tanulók még nem láthatnak. Az óra célja, hogy felkeltsük a gyerekek érdeklődését, és bevezessük őket a mese és a szereplők világába. Miatán a gyerekek helyet foglaltak, kezdődhet az óra.

■ Asszociációs játék tárgyak megfigyelésével és pókhálóábra-készítés

Az óra elején az indirekt motiváció módszerét alkalmazva kíváncsiságot keltünk a gyermekekben. Az első drámajáték az asszociációs játék, melynek lényege, hogy felkeltse az érdeklődést, és az esetleg már meglévő ismeretekre alapozva továbbgondolkodásra ösztönözze a játékosokat. Legegyszerűbb erre a „szóra szó” játékforma, melyben egy adott szó, fogalom, megnevezés, esetleg cím más szavakat – fogalmakat, neveket, évszámokat, tárgyakat stb. – juttat a játékosok eszébe (N.Tóth, Petres Csizmadia, 2015, 317). Esetünkben az asszociációs játékok egyik speciális formáját választjuk, mikor is az asszociációs feladat nem szógyűjtéssel, hanem tárgyak megfigyelése segítségével valósul meg. A gyakorlat a mesénk főhőséhez kapcsolódó tárgyakat mint kulcsmotívumokat értelmezi. Szükséges segédeszközök: pamutgombolyag, sütkeszttyű, kötőtű, szemüvegtok, fázék, főzőkanál, fotó egy cicáról, öntözőkanna, varázspálca és egy boríték.

A bemutatás és beszélgetés módszerével indítjuk a gyakorlatot. A tárgyak bemutatását követően a gyerekek ötleteket gyűjtenek arról, vajon milyen személyhez kapcsolódhatnak a megfigyelt tárgyak. A tárgyak alapján történő asszociálás a mese iránti érdeklődést kívánja felkelteni és a gyerekek fantáziáját mozgósítja. Megállapításait egy grafikai szervezőbe, pókhálóábrába gyűjtjük, amivel a gondolatok rendszerezésére, logikus megformálására ösztönözzük őket. A pókhálóábra egy

grafikai szervező, az asszociációs fűrtábra egyszerűbb változata. Egy központi „hívó szóhoz” (fogalomhoz, kifejezéshez, problémához, kérdéshez stb.) társított gondolatok, információk, fogalmak, jelölések, asszociációk összegyűjtését és rögzítését segíti. Használatkor minden, a „hívó szóról” eszünkbe jutó tartalmat a központi kifejezéshez társítunk, és nem gondolkodunk azon, hogy logikai kapcsolatokat vagy alá-fölrendeltségi viszonyokat hozunk létre a felírt jelzésszerű gondolatok között (N.Tóth, Petres Csizmadia, 2015, 301). A pókhálóábrát közösen készítjük el egy nagy rajzlapra. A tanár kérdéseket tesz fel, és a gyerekek válaszai alapján épül az ábra. Kinevezhetünk egy vagy két diákot, akik leírják az információkat. A játékban mindenkinek fontos szerepe van, minden ötlet számít. Együtt nevezzük meg az egyes tárgyakat, majd arra gondolva, hogy ezek a tárgyak egy személyhez tartoznak, gyűjtünk információkat az egyelőre még ismeretlen Bors néiről. A gyakorlatok fejlesztik az ítéliképességet és a szóbeli szövegalkotást, azon belül a reproductív beszédet, ami azt jelenti, hogy mások észlelését és elképzeléseit látva, hallva vagy olvasva alkotjuk meg saját véleményünket.

■ A megvalósításhoz kapcsolódó tapasztalatok, reakciók

A foglalkozás megvalósításakor nagyon hatásosnak bizonyult az indirekt motiváció. A terembe érkezve mindenki azonnal a pokróccal letakart tárgyak köré ült, ezt követően meg is mutattam a tárgyakat. Megnéztünk együtt minden kelléket, és elindult a kommunikáció egymás között. Kérdéseket tettem fel a gyerekeknek: „Kie lehet ez a sok tárgy? – „Egy nénié!” – hangzott egyértelműen a gyerekektől. „Mennyi idős lehet ez a néni?” – „Idős. Nagymamakorú.” – „Mit jelentenek az egyes tárgyak? Miért van itt egy öntözőkanna?” – Elkezdtek a pókhálóábrába gyűjteni az ötleteket, egyelőre egy üres karika köré: *van kertje, ahol öntözi a virágait, szeret főzni, szereti a macskákat, varázslónő/tündér.* Megnéztük a borítékot, ami meg volt címezve: Bors Józsefné Balogh Borbála, Báthori utca 3, Budapest. A borítékban volt egy üdvözlő lap: *Boldog 80. születésnapot! Megegyeztünk, hogy a szereplőnket egyszerűen Bors néninek fogjuk hívni, kibővítettük az ábrát, és a nevet is beírtuk a karika középebe.*

Jelentésteremtés

Megfelelő ráhangolódás után az óra fő részében továbbra is igyekszünk fenn-

tartani a gyermekek érdeklődését. A jelentésteremtés fázisában sor kerül Nemes Nagy Ágnes *Hol lakik Bors néni?* (Nemes Nagy, 2012, 6) című versének ismertetésére. A mintaszerű tanári bemutatás módszerével a gyerekek számára biztosítjuk a megfelelő esztétikai élményt és azt, hogy az amúgy is mesés hangvételű vers még érdekesebb legyen. A versben hallott információkat fűrtábrába rendezzük a követhetőség és átláthatóság érdekében. Sor kerül a bábu bemutatására, majd a tanár a bábuval énekelve előadja Nemes Nagy Ágnes *Vízimolnár* (Nemes Nagy, 2012, 32) című versét. A vers dramatizálása által fejlesztjük a tanulók dallam- és ritmuskészségét. A jelentésteremtés szakaszának második felében a tanulók háromféle rajzot készítenek el a megszerzett információk rögzítésének érdekében, fejlesztve együttműködési és művészeti készségeiket.

■ Fűrtábra készítése, vers dramatizálása és rajzolás csoportokban

A helyszín változatlan, a gyerekek kötetlen formában körben ülnek. A tanár előadja Nemes Nagy Ágnes *Hol lakik Bors néni?* című versét. A versből kiderül, hogy Bors néni fent lakik a padláson, 33 szobája van, 33 világot lát az ablakain át. Az új információkat fűrtábrába rendszerezzük. A fűrtábra egy olyan sokoldalú grafikai szervező, amely gondolatokat, információkat, fogalmakat és a köztük megjelenő kapcsolatokat osztályozza egy adott téma vonatkozásában. Lehet asszociatív vagy rendszerező. A Bors néni lakhelyéről szerzett tudáselemeket, információkat logikus rendbe foglaljuk. A központi szót, esetünkben a nevet, felírjuk egy írófelület közepére, csoportban kezdjük el gyűjteni azokat a szavakat vagy kifejezéseket, amelyek a versben elhangzottak házáról. Ahogy a gondolatok sorban előjönnek, elkezdünk kapcsolatokat teremteni a megfelelőnek látszó elemek között. Az adatok rendszerbe építése elmélyíti a megértést és segíti a tanulást. Az információkat az óra során más színekkel kibővíthetjük (N.Tóth, Petres Csizmadia, 2015, 301).

A vers bemutatása után előkerül Bors néni bábuja. A tanár felveszi kezére a bábút, és szerepébe lépve üdvözlő a gyerekeket. Egyfajta számonkérésre kerül sor, ugyanis a tanár a bábu szerepében vizsgakérdézi a gyerekektől a megszerzett információkat. Az óra alatt folyamatos ismétlés folyik az információk rögzítése és elmélyítése érdekében. Visszatérünk a fűrtábrához, és egy új szín segítségével

rögzítjük, hogy Bors néni gyerekkorát a vízimalomnál töltötte, mert az édesapja vízimolnár volt. Egy beszélgetés indul Bors néni és a tanulók között arról, hogy mi az a malom, ki az a molnár és mi az ő feladatuk (a molnár búzát, árpát, rozst és kukoricát őröl a malomnál, amiből előbb liszt, majd kenyér készül). Bors néni segítségével a tanár dalolva mutatja be Nemes Nagy Ágnes *Vízimolnár* című versét. A gyakorlat elsődleges célja a szöveg rögzítése, mélyebb átélése, a beleélés és a szövegbe lépés lehetőségének a biztosítása dramatikus játékkal, azonban az is fontos, hogy a hosszantartó iskolai ülés után aktivizáljuk a tanulókat, felfokozzuk a vérkeringést, és így felébresszük az esetleg már lankadó figyelmet. Mindenki feláll, és a bemutatás után közösen elénekeljük a verset. A gyerekek lenthangsúlyos rugózásba kezdenek, ahol minden zenei mérő kezdetén a rugózás súlypontja lefelé halad, majd visszatér egy magasabb szintre. A súlypont lefelé és felfelé haladásának váltakozása biztosítja az ütemes rugózást. A gyakorlat végrehajtásában részt vesz a boka-, térd- és csípőízület (web 1). Miközben rugóznak, a testük előtt páros karral imitálják az őrlő mozdulatot. A gyakorlat szórakoztató, és kellőképpen fejleszti a motorikus képességeket, a dallam- és ritmuskészséget. A dalt háromszor-négyszer elénekelhetjük, közben a vállalkozó szellemű tanulók maguk is megtáncoltathatják a bábút. A gyakorlat után mindenki visszaül saját helyére, és megnézi a széke alját, ahová a tanár már korábban kártyákat ragasztott fel. A kártyák segítségével kerül sor a csoportok véletlenszerű kialakítására.

A következő gyakorlathoz három csoportra lesz szükség, így háromféle kártyát használunk (cica, malom, lisztes zsák jelzéssel). A véletlenszerűen kialakított csoportok létrehozása gyors, egyszerű, és azon az elven alapul, hogy a csapattagok közül bárki képes együttműködni egy másikkal, függetlenül annak személyétől. Ez a módszer a gyengébben teljesítő tanulók számára is biztosítja, hogy kipróbálhassák vezetői képességeiket, emellett igazságos, és lehetővé teszi, hogy a tanulók minél több társukat megismerjék, velük kapcsolatban munkatapasztalatokat szerezzenek, illetve egymástól tanuljanak, továbbá rászoktatja a diákokat, hogy együtt dolgozzanak több, különböző személyiségű társukkal, lemásolva ezzel a társadalmi együttműködést, ahol ritkán választhatjuk a barátunkat társnak. Ez a fajta csoportalakítás lehetővé teszi olyan

szociális képességek megszerzését, mint a tolerancia, a tisztelet és a különbségek értékelése (web 2). A tanulók a kártyák szerint 1-1 asztal köré csoportosulnak. Mindhárom csoportnak szüksége van egy A3-as méretű rajzlapra és színes ceruzákra. Rendelkezünk egy pókhálóábrával és egy fűrtábrával, amiket a tanár a táblára helyez, hogy mindenki számára látható legyen. Megismerkedtünk két verssel, amikből információkat merítettünk Bors néniel kapcsolatban. A csoportok differenciált feladatot kapnak:

■ Az első csoport feladata, hogy elkészítse Bors néni házát. A tanár nem szabja meg, hogy a ház kívülről vagy belülről kerüljön ábrázolásra. A rajzlap mellé egy barna színes papírból kivágott ablakot kapnak segédeszközként, amely a rajz arányait kívánja megadni.

■ A második csoport a rajzlap mellé egy barna színes papírból kivágott malomkerekét kap segédeszközként, ami köré a malmot, Bors néni gyerekkorának helyszínét kell megalkotniuk.

■ Míg az első két csoport történetünk két helyszínét készíti el, addig a harmadik csoport egy szereplő karakterét fogja papírra festeni, ugyanis az ő feladatuk Bors néni apukájának a lerajzolása. A rajzlap mellé egy barna színes papírból kivágott bajuszt kapnak segédeszközként.

A csoportok tevékenysége kooperáción alapszik, ahol a hagyományos csoportmunkán túl a hangsúly a társas tevékenységen alapuló tanuláson, közös munkán és az együttműködésen van. Szerepet játszik a tanulók intellektuális képességeinek, valamint a szociális és együttműködési képességeinek kialakulásában és fejlődésében. A konstruktív tanulási elméletre épül, vagyis az ismeretek elsajátítása nem befogadó, hanem alkotó módon történik, probléma alapú, felfedező tanulást eredményez (Merényi, Szabó, Takács, 2006, 12).

■ A megvalósításhoz kapcsolódó tapasztalatok, reakciók

A jelentésteremtés gyakorlatainak megvalósítása sikeresnek bizonyult. A fűrtábrába kerülendő szavakat kérdésekkel irányítottam (pl.: *Hol lakik Bors néni? – a padláson. Mit tudunk erről a padlásról? – 33 szobája van. Mit lát Bors néni a 33 szobából? – 33 ablakon lát 33 világot*). Bors néni bábuja a gyerekek szemében könnyen életre kelt: „*Jó napot, Bors néni!*” – hangzott el egy kislánytól a köszöntés. Miután a bábu szerepébe lépve elmeséltem, hogy hol nőtt fel Bors néni, közösen gyűjtöttük össze, hogy mit

örömlhet a molnár a malomban (búzá, árpát, rozst, kukoricát). Két új fővonalat indítottunk a fűrtábrán – *Hol nőtt fel Bors néni? Ki volt Bors néni apukája?* –, és különböző színekkel írtuk fel az új információkat. A *Vízimolnár* című verset körülbelül négyszer-ötször énekeltük és játszottuk, mert a gyerekek nagyon élvezték.

Fontos tapasztalata volt a jelentésteremtés szakaszának, hogy a csoportmunka megszervezésének problémái felszínre kerültek. A harmadik csoport tagjai nehezen fogadták el, hogy együtt kell működniük. Mivel rájuk bíztam, hogy milyen módon ábrázolják Bors néni lakhelyét, vita alakult ki köztük. A csapat egyik fele a ház külsejét képzelte el, a másik pedig a belsejét. Elmondtam a gyerekeknek, hogy ha nem tudnak megegyezni, akkor mindenki kerekítsen le magának egy kisebb területet a rajzlapból és oda rajzolja a saját ötleteit, azonban arra is felhívtam a figyelmüket, hogy jobban örülnék, ha mégiscsak meg tudnának egyezni és egy egészet alkotnának. Már elléptem tőlük, mikor hallottam, hogy az egyik kislány azt mondja társainak: „*Szerintem inkább beszéljük meg, és rajzoljuk meg együtt, mert úgy sokkal szebb lesz.*” Ez után a mondat után tökéletes harmóniában alkotott a csoport. Elkezdődött az együttműködés. Mindent meg tudtak beszélni, és végül a ház belsejét rajzolták meg.

Reflektálás

Az óra reflektálási szakaszában a tanulók saját kontextusba helyezve a friss információkat összegzik és megerősítik az új ismereteket (Petres, 2014, 46). A gyerekek bemutatják elkészült rajzaikat, megindokolják, hogy mit miért rajzoltak, fejlesztve a gondolkodást és az ok-okozati összefüggések megértését.

■ Csoportmunkák értékelése és az óra összefoglalása a rajzok és a bábu segítségével

Az elkészült rajzokat feltesszük a táblára a pókhálóábra és a fűrtábra mellé. A csoportok bemutatják munkájukat társaiknak, és közösen értékelünk minden rajzot, fejlesztve ezzel a tanulók ítélő- és bírálóképességét.

Az óra utolsó gyakorlatához körbeállunk, és összefoglaljuk az ismereteket. Bors néni bábuját körbeadva, tanári minta után, mindenki egyes szám első személyben mond egy mondatot. A táblán felfüggesztett ábrák és rajzok segítenek az összefoglalásban. Az óra vé-

gén a tanár elteszi az ábrákat és a rajzokat, mert a későbbi foglalkozások során még szükség lesz rájuk.

■ A megvalósításhoz kapcsolódó tapasztalatok, reakciók

Miután a rajzok elkészültek és felhelyeztük őket a táblára, könnyedén foglaltuk össze Bors néni szerepébe lépve az órán szerzett információkat: „*Amikor gyerek voltam, sokat játszottam a malomnál. Egy olyan padláson élek, aminek harminchárom szobája van. Van egy cicám, akit úgy hívok, hogy Titilla. Az apukám vízimolnár. A vízimolnár a vízimalomnál dolgozik. A vízimolnár a malomban őrli a búzá, és abból lesz a liszt.*”

Az óra remek hangulatban telt, a reflektálási szakaszban kiválóan összefoglaltuk a Bors néniéről szerzett információkat.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

■ GABNAI Katalin: *Drámajátékok – Bevezetés a drámapedagógiába*. Budapest, Helikon Kiadó, 2015, 8-11.

■ MERÉNYI Ádám, SZABÓ Vince, TAKÁCS Attila: *101 ötlet innovatív tanároknak*. Jedlik Oktatási Stúdió, Budapest, 2006.

■ N.TÓTH Anikó – PETRES CSIZMADIA Gabriella: *Módszertani szöveggyűjtemény az irodalom oktatásához*, Nyitra, 2015.

■ NEELANDS, Jonothan: *Konvenciók*. In: KAPOSI László: *Drámapedagógiai olvasókönyv*. Budapest, Magyar Drámapedagógiai Társaság, Marczibányi Téri Művelődési Központ, 1995, 9-58.

■ NEMES NAGY Ágnes: *Bors néni könyve*. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 2012.

■ PETRES CSIZMADIA Gabriella: *Személyes (az) irodalom*. Nyitra – Pozsony, KFE – Kalligram, 2014.

Internetes források:

■ web 1 – http://db.zti.hu/neptanc_tudastar/lexicon_en.asp?k00461

■ web 2 – http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/koop_tech_oj/ii_kooperativ_csoportok_szervezse_8_9_bra.html

■ web 4 – <http://www.cs.elte.hu/~akos987/Pedagogia/illusz.htm>

■ web 5 – <http://katedra.sk/2013/08/02/kuklikatalin-olvasokat-nevelunk/>

web 6 – <http://elte.prompt.hu/sites/default/files/tananyagok/TanulasiTanitasiTechnikaAFoldrajztanitasban/ch03.html>

